

BEYNƏLXALQ BİBLİOQRAFİK ƏMƏKDAŞLIĞIN YARANMASI TARİXİNDƏN

Beynəlxalq biblioqrafiya beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın əsasını təşkil etdiyinə görə ilk növbədə onun tərifini vermək məqsədmüvafiq olardı. Beynəlxalq biblioqrafiya dedikdə, müxtəlif ölkələrin çap məhsulunun biblioqrafik qeydi nəzərdə tutulur (2, s.152). Milli biblioqrafiyanın yaranması ilə beynəlxalq biblioqrafiya xüsusi bir istiqamət kimi başa düşülmüşdür. Onu inkişaf etdirən biblioqraflardan biri İsveç alimi Konrad Gesner (1516-1565) olmuşdur. O, latın, qədim yunan və qədim yəhudi dillərində çıxan bütün əlyazma və çap kitablarını hesaba almağı qarşısına məqsəd qoymuş və təxminən 15 min əsərin təsvir olunduğu «Universal kitabxana» (1545-1555) adlı üç cildlik göstəricini çap etdirmişdir.

Beynəlxalq əhatəli biblioqrafik vəsaitlər ayrı-ayrı şəxslər və kollektivlər, dövlət müəssisələri və şəxsi biblioqrafik firmalar, milli və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən hazırlana bilər. Ancaq sözsüz ki, beynəlxalq biblioqrafiyanın gələcəyi beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi və inkişafından asılıdır. Çünki beynəlxalq biblioqrafik göstəricilərin yaradılması üçün bir çox ölkələrin biblioqraflarının sıx surətdə əməkdaşlığı vacibdir.

Biblioqrafiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq elm və incəsənətin bütün sahələrində beynəlxalq əlaqələrin əsasının qoyulduğu XIX yüzilliyin ikinci yarısında yaranmışdır. Ümumi səbəblərdən əlavə onun inkişafına dünya çap məhsulunun fasiləsiz olaraq artması, kitabxana işinin intensiv inkişafı da təsir göstərmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq göstəricilərin yaradılmasına təşəbbüs göstərənlər və tərtibçilər çox vaxt alimlərin özləri olurdu. XIX əsrdə beynəlxalq biblioqrafiyanın daha mühüm nəşri London Kral Cəmiyyəti tərəfindən demək olar ki,

altmış il ərzində çapdan buraxılan «Elmi məqalələrin kataloqu» (1867-1902; 1914-1925) sayılır (2, s.153). Kataloqa yüz il ərzində bir çox ölkələrin 1,5 min elmi-təbii jurnallarından məqalələrin təsviri daxil edilmişdir. Əgər «Elmi məqalələrin kataloqu» yalnız Kraf Cəmiyyəti tərəfindən nəşr olunmuşdursa, onun davamı olan «Elmi ədəbiyyatın beynəlxalq kataloqu» (1902-1919) bir çox ölkələrin alimlərinin kollektiv əməyinin nəticəsi hesab olunur (2, s.153). Bu kataloq 1901-1914-cü illər ərzində 34 ölkənin jurnallarında məqalələrin və 17 sahə üzrə seriyalı kitabların təsvirini əhatə etmişdir.

XIX əsrin ikinci yarısında bir çox ölkələrdə milli bibliografik cəmiyyətlər yaranmışdır ki, onların da əsas iş formaları müşavirələrdən ibarət idi. Fransız bibliografik cəmiyyəti 1878, 1888 və 1889-cu illərdə bir çox xarici dövlətlərin nümayəndələrinin iştirak etdiyi beynəlxalq bibliografik konqreslər təşkil etmişdir (2, s.153). Ancaq surf beynəlxalq xarakterli ilk müşavirə Belçika alimləri P.Otle və A.Lafontenin təşəbbüsü ilə 1895-ci ildə Brüsseldə çağırılmış bibliografiya üzrə konfrans sayılır (2, s.153). Bu konfransda P.Otle məruzə ilə çıxış edərək dünya ədəbiyyatının bibliografik kartotekasının tərtibi və idarə edilməsi üçün Belçikada daimi beynəlxalq təşkilatın yaradılmasının vacibliyini qeyd etmişdir. Elə həmin ildə Belçikanın dövlət vəsaiti hesabına beynəlxalq bibliografiyanın əsas iş mərkəzinə çevrilən Beynəlxalq Bibliografiya Bürosu təsis edildi. Beynəlxalq bibliografiya probleminin, o cümlədən təsnifat probleminin elmi cəhətdən öyrənilməsi üçün eyni zamanda Beynəlxalq Bibliografik institut da yaradıldı. P.Otle bu institutun baş katibi və Beynəlxalq Bibliografiya Bürosu şurasının üzvü oldu. Sonradan isə hər iki təşkilat Beynəlxalq Bibliografiya İnstitutunda birləşdirildi. 1931-ci ildən isə adı dəyişdirilərək Beynəlxalq Sənəd İnstitutu oldu. 1938-ci ildə (bəzi məlumatlara görə 1937-ci ildə) o, sənədlər üzrə Beynəlxalq Federasiyaya çevrilərək, Brüsseldən Haaqaya köçürüldü (4, s.87).

Beynəlxalq bibliografiya İnstitutunun əsas işi «Dünya bibliografik repertuarı» adlanan bibliografik kartotekanın yaradılma texnikası və metodlarının işlənilməsi ilə əlaqədar idi. Bu kartotekaya kitab çapından başlayaraq bütün dünyada çap olunan ədəbiyyat daxil edilmişdi. Beynəlxalq Bibliografiya İnstitutunun işində dünyanın bir çox ölkələrinin ekspert-bibliografları iştirak

edirdi. Onların sırasında həmin dövrdə artıq məşhur olan görkəmli rus bibliografi, professor, pedaqoji elmlər doktoru B.S.Bodnarski də var idi.

İnstitutun əsas şöbələri Parisdə, Londonda və Sürixdə yerləşirdi. Onların əsas işinə «Dünya bibliografik repertuarı» üçün tərtibi elmlər üzrə milli nəşrlərin mükəmməl bibliografiyasının tərtibi daxil idi. Dünya repertuarının yaradılmasında əsas mənbələr: ilk növbədə institutun dünyanın bütün ölkələrinin kitabxanalarından və elmi cəmiyyətlərindən hədiyyə kimi aldıkları nəşrlərin özləri və ikincisi də milli və mümkün olan digər bibliografiyalar, həmçinin kitabxanaların çap kataloqları idi. Bütün ədəbiyyat Beynəlxalq Bibliografiya Bürosuna daxil olaraq beynəlxalq formatın kartoçkalarında təsvir olunurdular. Sözsüz ki, beynəlxalq bibliografiyanın yaradılması ədəbiyyatın vahid təsnifat sistemi olmadan mümkün deyildi. İlk olaraq ədəbiyyatın təsnifləşdirilməsi üçün P.Otlenin təklifi və I Beynəlxalq Bibliografik konqresin məsləhəti ilə Beynəlxalq Bibliografik İnstitut tərəfindən yenidən işlənən Melvil Düinin Onluq təsnifatı qəbul edildi. 1873-cü ildə yaradılan bu təsnifat ABŞ-da, İngiltərədə və Avropa ölkələrinin bir çoxunda geniş yayılmışdı.

1895-ci ildə Beynəlxalq Bibliografiya Bürosu Brüsseldə onun yenidən işlənmiş variantını «Onluq təsnifat. Ümumi ixtisar edilmiş cədvəllər» sərlövhəsi altında nəşr etdi. 1905 və 1907-ci illərdə institut ixtisar edilmiş «Manuel» adı ilə məşhur olan «Dünya bibliografik repertuarının tərtibi üzrə rəhbərlik» sərlövhəsi altında Düinin təsnifatının genişlənmiş və yenidən işlənən ikinci və üçüncü Brüssel nəşrlərini (fransız dilində) çapdan buraxır (4, s.88). Cədvələ 40 min əsas və 3 min köməkçi rubrika daxil edilmişdir. Cədvəlin ümumi həcmi 125 müəllif vərəqindən ibarət idi. Bütün bunlardan əlavə institut 1895-ci ildən iki aylıq «Beynəlxalq Bibliografik İnstitutun bülleteni»ni nəşr etməyə başlayır ki, burada da institut tərəfindən aparılan tədqiqatlar haqqında məqalə - hesabatları, sənədlərin bütün aktual problemləri üzrə materiallar dərc olunurdu. İnstitut həmçinin bibliografiyanın, kataloqlaşdırmanın, təsnifatın metodikası, texnikası və nəzəriyyəsi üzrə «Nəşrlər» monoqrafiyaların seriyalarını, eləcə də ayrı-ayrı ölkələrdə bibliografiyanın vəziyyətini əks etdirən icmalları nəşr etdirmişdir.

Beynəlxalq Biblioqrafik İnstitutun baş katibi vəzifəsində çalışan P.Otlenin fəaliyyətinin bu dövründə 1910-cu ildə elmi sənədlər fondunun təşkilini aid etmək olar. Bura elmi əhəmiyyətlik dərəcəsinə uyğun olan ixtiraların təsviri, çertyojlar, xəritələr, planlar, diaqramlar, prospektlər və digər materiallar, eləcə də əlyazmaları aid etmək olar. Bu fondun əsas hissəsində dosyelərdən ayrı-ayrı suallar üzrə seçilmiş sənədlər, məsələn: Beynəlxalq Assosiasiyanın nizamnamələri və üzvlərinin siyahısı, müxtəlif ölkələrin bəzi qanunlarının mətnləri, Belçikanın kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyası üzrə terminoloji materialları və s. saxlanılırdı. 1914-cü il artıq elmi sənədlər fondunda 600 mindən çox material var idi.

İnstitut tərəfindən alınan nəşrlər və sənədlərin qorunması üçün əhatə baxımından çox geniş olan kitabxana yaradılmışdı. İnstitutun nəzdində həmçinin sənədlər muzeyi təşkil olunmuşdu.

1910-cu ildə yenə də P.Otlenin başçılığı ilə Brüsseldə III Beynəlxalq Biblioqrafik Konqres keçirildi. Konqres bütünlükdə institut tərəfindən hazırlanmış və Brüssel dünya elmi və texniki nailiyyətlər sərgisinə aid edilmişdir (4, s.89).

III Beynəlxalq Konqres biblioqrafiyanın gələcək inkişafı üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Burada Beynəlxalq Biblioqrafik İnstitutun nəzdində xüsusi biblioqrafik məktəbin təsis edilməsi və institut tərəfindən biblioqrafiya üzrə illiklərin nəşri barədə qərarlar qəbul edilmişdir. Konqres bütün ölkələrin biblioqraflarını toplu kataloqların yaradılması, nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi, biblioqrafik nəşrlərin birgə hazırlanması sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığa çağırırdı.

Konqresdən sonra Beynəlxalq Biblioqrafik İnstitutun işi I Dünya müharibəsinin başlanmasına qədər P.Otlenin rəhbərliyi ilə bütün maddi çətinliklərə baxmayaraq davam etdirildi. Müharibə dövründə isə institutun fəaliyyəti dayandırıldı. 1924-cü ildə institutun tərkibində təsnifat üzrə işi davam etdirmək məqsədi ilə UOT üzrə Beynəlxalq komissiya təşkil edildi. 1927-ci ildə «Universal Onluq Təsnifat» adı alan yenidən işlənilmiş təsnifat sisteminin nəşrinə başlandı. Bu nəşr fransız, alman, ingilis, yapon, ispan, portuqal və başqa dillərdə çıxan bir çox nəşrlər üçün əsas oldu. 1933-cü ildən institut P.Otlenin təklifi ilə təsnifat sistemini yenidən işlədilər.

Göründüyü kimi, beynəlxalq biblioqrafik əməkdaşlığın və beynəlxalq biblioqrafiyanın yaradılmasında Beynəlxalq Biblioqrafik İnstitutun və onun yaradıcıları olan P.Otle və A.Lafontenin xidmətləri əvəzolunmazdır.

II Dünya müharibəsindən sonra biblioqrafiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq xeyli inkişaf etdi. Belə ki, dünya miqyasında çıxan çap məhsulları haqqında informasiyaya tələbat artdı. Əgər əvvəllər kitab və jurnalların çox hissəsi yalnız Avropanın və ABŞ-in böyük ölkələrində nəşr olunurdusa, elm və texnikanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq müstəqil dövlətlər, hətta dünyanın geridə qalmış ölkələrində belə nəşrlərin sayı birdən-birə artmışdır. Artıq beynəlxalq kitabxana-biblioqrafiya cəmiyyətləri öz qüvvələrini daha qlobal informasiya sistemlərinin yaradılmasına sərf edirdilər. Bu sistemlərin hazırlanmasında YUNESKO-nun rolu çox böyük olmuşdur. YUNESKO fəaliyyətinin ilk dövrlərindən başlayaraq əsas diqqəti bütün ölkələrdə cari milli biblioqrafiyanın inkişafına yönəlmişdi. Bundan əlavə YUNESKO bir çox beynəlxalq təşkilatlara, onların işlərinin maliyyələşdirilməsinə də köməklik göstərirdi. Bunların içərisində Kitabxanaçılıq Assosiasiyalarının və İdarələrinin Beynəlxalq Federasiyası (İFLA), Sənədsünaslıq üzrə Beynəlxalq Federasiya (FİD), Elmi İttifaqların Beynəlxalq Şurası (MSNS), Arxivlərin Beynəlxalq Şurası (MSA) və s. YUNESKO bu təşkilatlara bir-birilə bağlı olan bir çox böyük beynəlxalq biblioqrafik proqramların həyata keçirilməsində köməklik göstərir ki, bunların içərisində 1970-ci ildə YUNESKO-nun təşəbbüsü ilə İFLA tərəfindən işlənib reallaşdırılan Beynəlxalq Biblioqrafik Uçot (UBU) proqramı; 1971-ci ildən FİD-in aktiv iştirakı, YUNESKO və MSNS təşəbbüsü ilə həyata keçirilən elmi və texniki informasiya sahəsində əməkdaşlığın beynəlxalq proqramı (YUNISIST); 1974-cü ildən YUNESKO, FİD, İFLA və MSA tərəfindən yaradılan «Milli İnformasiya Sistemi» (NATIS) proqramı əsas yeri tutur (3, s.188).

Qeyd etmək lazımdır ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məarif, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə təşkilatı - YUNESKO-ya hazırda 186 ölkə üzvdür. O cümlədən, Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra 1992-ci il iyunun 3-dən BMT-nin bu iri ixtisaslaşdırılmış təşkilatının üzvüdür. Bunlardan əlavə 2000-ci il avqustun 13-19-da İsrailin paytaxtı Yerusəlimdə dünyanın 140-dan çox ölkəsinin təmsil olunduğu İFLA-nın 66-cı Baş

konfransında Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası bu təşkilatın üzvlüyünə rəsmi şəkildə qəbul edilmişdir (1, s.125).

Göründüyü kimi Beynəlxalq bibliografik əməkdaşlıqda Azərbaycanın da iştirakı üçün artıq zəmin yaranmışdır. Ona görə də yaranmış imkanlardan isti-fadə etmək çox yaxşı olardı.

ƏDƏBİYYAT

1. *Baxşəliyev Z. Azərbaycan Kitabxana İşinin Assosiasiyası beynəlxalq təşkilatın - IFLA-nın üzvüdür // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya: elmi-nəzəri və tətbiqi jurnal.- B.: BDU, 2000.- №2. S. 122-126.*

2. *Коршунов О.П. Библиографоведение. Общий курс. - М., 1990. - 231 с.*

3. *Кременецкая А.В. Основатель международного сотрудничества в области библиографии и документации (к 100 летию со дня рождения П.Отле) //Сов. библиография. 1968. - №6. - С. 87-94.*

4. *Гудовщикова И.В., Лютова К.В. Общая иностранная библиография. - М., 1978. - 224 с.*

С. МУТАЛЛИМОВА

Из истории

международного библиографического сотрудничества

Резюме

В статье дается краткий обзор об истории и развитии международного сотрудничества в области библиографии. Большое внимание уделяется научно-технической деятельности Международного библиографического института, а также его основателя П.Отле.

Также дается краткий обзор о работе Организации Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры (ЮНЕСКО), об международных межправительственных и неправительственных организациях как ИФЛА, ФИД, МСНС, МСА и др. в области библиографического сотрудничества.